

15 decembrie 2023

„Don Carlos” de Verdi, nouă producție la Teatrul Scala din Milano

Text de Costin Popa

Stagiunea 2023-2024 a faimoasei scene lirice italiene și mondiale s-a deschis de Sfântul Ambrozie, ocrotitorul spiritual al marelui oraș din Lombardia, conform unei tradiții existente din 1951. În patria operei, 7 decembrie este an de an simbolul unui uriaș eveniment artistic mult așteptat, mult mediatizat și comentat, respectat de lumea politică și devenit un atractiv punct monden de întâlnire în mitica sală proiectată de arhitectul Piermarini, ce datează din 1778, renovată fiind cel mai recent între 2002 și 2004. Un auditorium copleșitor cu aproape 2300 de locuri dispuse pe șapte nivele dintre care, peste cel al parterului, se ridică patru rânduri de loji și două de balcoane, ultimul incluzând fotoliile dotate cu mici veioze pentru urmărirea partiturilor de către melomanii împătimiți, renumiții și temuții „loggionisti”. Un templu.

Teatro alla Scala. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

Deschiderea actualului sezon a fost dedicată din nou unui titlu verdian, „Don Carlos”, pentru a noua oară în istoria teatrului, după inaugurările de stagioni din 1868, 1878, 1912, 1926, 1968, 1977, 1992 și 2008. Dintre multele versiuni care au urmat premierei absolute de la Paris din 1867, cinci acte în limba franceză, managementul Scalei a ales pentru stagiunea 2023-2024 ediția reprezentată pentru prima oară la Milano în 1884, patru acte în limba italiană, acum sub bagheta directorului muzical al companiei, Riccardo Chailly. Nativ milanez, dirijorul le-a urmat în „Don Carlos” unor nume legendare precum Tullio Serafin, Arturo Toscanini, Fernando Previtalli, Antonino Votto, Gabriele Santini, Claudio Abbado, Riccardo Muti sau mai recent, Daniele Gatti, Fabio Luisi, Myung-Whun Chung,

Din seria de opt spectacole programate până în 2 ianuarie – să nu uităm că Scala este „teatru de stagione” - l-am văzut pe al doilea, în distribuția premierei.

Sala Piermarini. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

O regie balansată între clasic și modern

I-a revenit spaniolului Lluís Pasqual onoarea semnării montării, pe care a gândit-o eminentemente clasic, deși spiritul de „Regietheater”, atât de la modă astăzi și cu multe consecințe dezastruoase, l-a bântuit pe alocuri, din fericire nu esențial. Tradiția bine conturată a ieșit puternic în evidență în primul rând prin costumele desenate de Franca Squarciapino, veche colaboratoare a lui Franco Zeffirelli, aici respectând ideatica apăsătoare a opusului – cunoscut fiind că paginile luminoase ale partiturii se numără pe câteva degete - și alegând culori închise pentru marea majoritate a vestimentațiilor. Chiar și spectaculoasele costume regale din partea a doua a actului secund (*autodafé* în fața catedralei Nostra Donna d'Atocha) au avut o tentă de aur vechi, patinat, cu strălucire estompată, concordantă fațadei monumentale a catedralei plină de icoane în basorelief și cu o amplă firidă centrală în care apar pe rând Regele Filip și, la sfârșitul scenei, Marele Inchizitor dominând totul, inclusiv pe suveranii rămași la baza construcției. A fost cel mai fastuos moment al serii, așa cum îi stă bine unui „Gran finale” de act verdian, grație și autorului decorurilor Daniel Bianco, al luminilor Pascal Mérat.

Scena autodafé. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

De fapt elemental central al platoului a fost un masiv turn cilindric elipsoidal, care se deschide, se închide, se rotește, devoalând detalii. Numesc aici scena din debut în care la mormântul lui Carol Cvintul se desfășoară un ritual de încoronare (?) al lui Filip, apoi notez în actul al doilea spatele fațadei catedralei, cu scări metalice total neinspiratoare pe care călugări cară icoane, Marele Inchizitor urcă, observă tot ce i se petrecea la picioare și stă până îi vine rândul să apară în firidă. În actul următor, pe aceleași scări ciudat rămase în scenă se produce scurta întâlnire a Principesei Eboli cu Filip, în care aceasta îi înmânează Regelui caseta Elisabetei cu portretul lui Don Carlos. Regele îi mulțumește cu o mângâiere ce nu lasă dubii asupra relațiilor dintre ei. Turnul se închide și monarhul rămâne singur ca să-și cânte faimoasa arie, în timp ce o sobră cruce se proiectează pe înaltul turnului, grație efectelor video ale lui Franc Aleu. Pentru duetul Filip – Marele Inchizitor, turnul se deschide din nou și dezvăluie locul secret de rugăciune al Regelui. Într-o strană aștepta șeful Inchiziției. În fine, ultima scenă îl coboară în mormânt pe Infantele Carlos sprijinit de sceptrul lui Carol Cvintul lângă a cărui statuie se refugiase.

Inspirația utilizării fațetelor din alabastru pentru turn, o spune chiar regizorul, i-a venit după ce a vizitat biserica Santa María La Mayor din orașul spaniol Toro. Observ profan, că turnul aduce ca formă și cu noua construcție elipsoidală ridicată în spatele teatrului la ultima renovare.

Așa așa descrie, în succinte secvențe, imaginea producției, în care mișcarea este destul de redusă, chiar statică și cu relaționări distanțate, la propriu și la figurat, între personaje. Rarele excepții au venit în scena Elisabetta – Filip din actul al treilea și, oarecum, în cele două duete Elisabetta – Don Carlos. Mici mișcări coregrafice au fost datorate Nuriei Castejón în partea a doua a primului act, la porțile mănăstirii San Giusto, însoțind grațios romanța maură de dragoste „Cântecul vălului”, dar și ilustrând-o în chip de scenetă cu... pitici.

Distribuție de vedete

În rolul titular, Francesco Meli a expus glasul său frumos timbrat de tenor liric cu direcționări spinte și pătrunzătoare proiecție sonoră. Frazarea a fost desenată lung, cantabil, bazată pe o respirație ideală și artistul a înfățișat nuanțe variate, îndeosebi prin impecabile *mezzevoci*

care merg spre pianissime elegiace, într-un singur loc (debutul actului second, în grădinile madrilene ale Reginei) mixate cu un greu detectabil *falsetto*. În recitativul ariei „Io la vidi”, la fraza „la foresta di Fontainebleau” a adus chiar o neașteptată *messa di voce* (crescendo – decrescendo pe același arc de sunet), respectând notația compozitorului. A cântat expresiv, poetic, sensibil, plutind în amintirile primei întâlniri cu Elisabetta, incisiv în declamația pasională „Io t'amo” și încheind întâiul duet cu un Si bemol acut sigur și prelung, „Ah! maledetto io son!”. A abordat cu energie tirada din scena *autodafé*-ului, dar nota de Si natural din „... sarò tuo salvator...”, cea mai înaltă a partiturii tenorului, s-a situat sub tonul just. Duetul final a revelat același cânt moale și velurat, impregnat cu tristețea despărțirii. Aș marca și o bilă... cenușie, un vibrato care se simte la notele de forță, după așa-numitul pasaj de registru.

Anna Netrebko și Francesco Meli. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

Cu ținută aristocratică, Anna Netrebko (Elisabetta) s-a prezentat într-o foarte bună formă, care cumulează câștigurile diversificării stilistice a carierei, mai ales în perioada recentă. Glasul sună strălucitor, culoarea vocii a rămas seducătoare, desenele melodice au fost abordate fie dramatic (scena cu Filip din actul al treilea), fie liric în duetele cu

Don Carlos și în ariile „Non pianger, mia compagna” (primul act) sau „Tu che le vanità” din ultimul. Soprana a demonstrat o desăvârșită subtilitate a construcției expresive și mă gândesc mai întâi la prima arie începută fără false efuziuni, însă în cea de-a doua strofă, prin cânt delicat, arătându-se apropiată prietenă a celei expulzate de Rege, Contesa d'Aremberg. Acute de extracție belcantistă într-un „canto spianato di grazia” au finalizat pagina în pianissime aeriene. Demonstrațiile de finețe au fost și firul roșu al ultimei arii, ca și al duetului cu Don Carlos ce încheie opera. La pasiv, aș nota câteva respirații furate agil în ultima scenă, care au afectat întrucâtva legato-ul altminteri cursiv. Însă ultima notă a spectacolului, Si natural acut, a fost absolut glorioasă și... infinită, „Oh Ciel!”

Luca Salsi și Francesco Meli. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

Baritonul Luca Salsi (Rodrigo de Posa) are un glas robust, rotund și omogen, cu remarcabilă știință a cântului verdian, pe care îl servește cu înțelegere a frazelor muzicale, a sensurilor cuvintelor, a plasării accentelor. A dăruit noblețe prin cântul în mezzoforte al primei strofe din duetul cu Don Carlos „Dio, che nell'alma infondere!”, a continuat nuanțat, ca o confesiune în piano, pentru ca finalul „Libertà!” să capete puteri de legământ, de jurământ indestructibil. În scena următoare, arioso-ul „Carlo ch'è sol il nostro amore” a venit cu energia lăuntrică a unei confesiuni, după care baritonul a adus variate contraste de expresie în duetul cu Filip. Autoritarului „A me il ferro!” din finalul actului al doilea i-a urmat cvartetul de cantilenă din cel de-al treilea, precum și marea scenă a ariei „Per me giunto” și a morții lui Posa, pilde de lectură a unor fraze verdiene în legato fluid. Ultimele secvențe au avut culoare de glas, pe alocuri, mai puțin catifelată, poate mai dură.

Anna Netrebko și Elina Garanča.. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

Principesa Eboli a fost strălucitoare, perfidă și disperată în tălmăcirea mezzosopranei Elina Garanča. Progresia ei vocală a pornit de la *Fach*-ul liric și l-a atins pe cel dramatic, o necesitate pentru o partitură atât de complexă precum cea din „Don Carlos”. Așa încât „Cântecul vălului” a avut distincție, flexibilitate și delicatețe aproape totală în

vocalize, terțetul alături de Posa și Carlos a fost susținut atât nuanțat, cât și incisiv, în timp ce marii arii „O don fatale” i-a conferit pe rând lirism implorator, un Do bemol acut de forță absolut sigur și calitativ, precum și o încheiere zguduitoare pe țesătură vocală înaltă.

Michele Pertusi și Anna Netrebko.. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

Basul Michele Pertusi s-a arătat un Filip cu voce caldă și fluent condusă, deloc exploziv în intrarea „Perché sola è la Regina?”, dar cu suflu introspectiv, frământat de conflicte statale și sentimentale. Reținut la avalanșele de reproșuri pe care i le face Posa în duet, rămâne preocupat și gânditor. Punctează bine și nuanțat replicile, iar în marea scenă a *autodafé*-ului devine autoritar în sensul absolutismului pe care dorea să-l impună. Monologul „Ella giammai m'amò!” i-a servit de minune pentru exprimarea contorsiunilor sufletești, în accentuări izvorâte din străfundurile inimii. A rămas dominat de întâlnirea cu Marele Inchizitor și s-a dezlănțuit în dialogul subsecvent cu Elisabetta. Vocea lui Pertusi nu are lacune, poate un vibrato se mai strecoară la sunetele înalte, dar supremația monarhică ar fi trebuit mai bine subliniată, așa cum trăirile intense ale controverselor de care aminteam au căpătat reflecții adecvate.

Michele Pertusi și Jongmin Park.. Foto Brescia e Amisano ©Teatro alla Scala

Întrucât interpretul prevăzut anterior pentru rolul Marelui Inchizitor a abzis din motive medicale, personajul a revenit pentru toată seria de spectacole basului Jongmin Park, același care a fost inițial distribuit și a cântat rolul Un călugăr, în debutul operei. Am asistat la un *miscast*. Dacă Park are un glas potrivit, frumos și calitativ pentru rolul Călugărului, ale cărui portative descriu o rugă smerită la mormântul lui Carol Cvintul și o invocare grandioasă, vocalitatea Marelui Inchizitor este cu totul alta, tăioasă, imperativă, cu grave abisale și note înalte ce ar fi trebuit să străpungă spațiul. Această tipologie de vocalitate i-a lipsit lui Park, expunând o lectură fără impact major.

Alte personaje au fost interpretate de Huanhong Li (Călugărul alias Carol Cvintul), sopranele Elisa Verzier și Rosalia Cid (Tebaldo, respectiv Vocea din Cer), tenorul Jinxu Xiahou (Contele Lerma și Heraldul regal), Chao LI, Wonjun Jo, Huanhong Li, Giuseppe De Luca, Xhieldo Hyseni, Neven Crnić (Deputații flamanzi, toți studenți ai Academiei Teatrului Scala).

Ansamblurile Scalei

Se știe că sunetul specific al instrumentiștilor a fost fundamentat de însuși Arturo Toscanini și preceptele lui de culoare și omogenitate sunt sacrosancte, prezervate peste timp de toți responsabili muzicali care i-au succedat. Mai mult, exemplul din fosă l-au urmat și coriștii, actualmente aflați sub conducerea lui Alberto Malazzi.

Sub bagheta lui Riccardo Chailly, orchestra a funcționat ca un pachet organic în care tempo-ul mai puțin alert a revelat detalii expresive și atmosferă potrivită intențiilor verdiene. Colorizarea în sunetul instrumentiștilor a fost sumbră, esențial și intenționat corelată cu starea ambientală, de spirit descrisă în scriitură. Calitatea partidelor și individualităților faimoșilor „professori d'orchestra” ai Scalei frizează perfecțiunea. Atacurile și rotunjimea alăturilor au fost impecabile, ca și ale „lemnelor” sau „cordarilor”. În *tutti*, orchestra a respirat echilibru.

Surpriza lecturii lui Chailly s-a aflat în paginile Introducerii la aria lui Filip, cântată acum de întreaga partidă de violoncele și nu de un violoncel solo, cum se împământenise de multă vreme. A fost opțiunea inițială a lui Claudio Abbado care a restituit pentru puțini ani originalul premierei absolute, reluat acum în această nouă producție scaligeră, cu rezultate în consistența de sunet și, încăodată spun, în regăsirea atmosferei tulburătoare a ariei „Ella giammai m'amò!”. Mai ales că violonceliștii au cântat cu stupefiantă coerență.

Corul a impresionat în toate secvențele în care a intervenit, de la murmurul călugărilor din debutul operei, trecând prin nuanțările rafinate ale scenei din fața mănăstirii, până la marile ansambluri de la *autodafé* sau ale revoltei populare.

Încheiere

Aflându-mă la Milano, nu am uitat să merg pe via Cernaia nr. 2, unde în 17 octombrie a fost dezvelită o placă de comemorare amintind prezența în oraș și la Teatro alla Scala a ilustrei soprane Hariclea Darclée.

Pe actuala clădire a unei bănci, sub antetul Primăriei Milano și a Departamentului „Milano è memoria”, placa are înscrisionate emoționante cuvinte:

„Aici a existat casa în care a locuit între 1890 și 1910 Hariclea Darclée (Brăila 1860 – București 1939), soprană care a cântat la Teatro alla Scala începând cu anul 1890.

Artista genială, prima și splendida mea Tosca (Giacomo Puccini).

Milano 2023. În colaborare cu Centrul Cultural Italo – Român”

Un omagiu pentru eternitate.

